

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1977.2.01>

E. KAREDA

SOTSIAAL-MAJANDUSLIKE VÄÄRTUSHINNANGUTE KVALITEEDI KRITERIUMID. II

Artikli esimeses osas käsitleti sotsiaal-majanduslike väärtushinnanguid mõjustavaid tegureid ning väärtushinnangute kvaliteedi kriteeriume. Järgnevas analüüsitakse nende kriteeriumide rakendatavust loodusvarade ja mittetootmissfääri tasuta hüvede hindamisel. Teema uudsuse ja vähese uurituse tõttu on piiratud vaid väärtushinnangute kvaliteedi tähtsaimate metodoloogiliste küsimustega, mis on tüüpilised ka teistele sotsiaal-majanduslike väärtushinnangute liikidele. Artikli eesmärk on juhtida ühiskonnateadlaste tähelepanu nn. mittemajanduslikele (sotsiaalsetele ja öko-
loogilistele) väärtustele, kirjeldada nende mõõtmisel esilekerkivaid ras-
kusi ning võimalikke vigu.

Loodusvarade väärtushinnangud

Tänapäeva looduskasutuse peamiseks kitsaskohtadeks on keskkonna saastamine tootmise ja tarbimise jääkproduktidega ning paljude mitte-
uuenevate loodusvarade järjest süvenev defitsiit. Nende kitsaskohtade
tekkimist soodustab loodusrikkuste tasuta eksploateerimine, inimühis-
konna utilitaarsete hetkevajaduste rahuldamine biosfääri teiste elusorga-
nismide ja tulevaste inimpõlvade heaolu arvel.

Looduskasutuse harjumused ei muutu iseenesest. Selleks on vaja luua
stiimulite süsteem, mis orienteeriks majanduse uuele kursile, s. t. loodus-
rikkuste ratsionaalsemale kasutamisele ja keskkonna saastamise vähenda-
misele. Üheks tõhusaks stiimuliks on loodusvarade hindamine.

Loodusliku tooraine kallinemine kutsub ahelreaktsioonina esile toot-
misvahendite ja tarbekaupade hindade tõusu. Seetõttu on loodusvarade
hindamine nii majandusjuhtide kui ka tarbijate seas võrdlemisi ebapopu-
laarne. Kapitalistlikus ühiskonnas tuleb loodusressursside hindade tõst-
mine kõne alla vaid juhul, kui seda tingib turukonjunktuur. Sotsialistli-
kus plaanimajanduses on loodusvarade hindamiseks tunduvalt avaramad
võimalused. Kahjuks ei ole praegu veel päris selge, mil määral neid või-
malusi saab ja peab kasutama.

Loodusvarade hindamine ei ole omaette eesmärk, vaid ainult üks pal-
judest ratsionaalsema looduskasutuse stimuleerimise vahenditest. Selle
efektiivsus sõltub kaubalis-rahaliste suhete täiuslikkusest, isemajandamise
ja ettevõtete materiaalse vastutuse mõjususest. Kui loodusvarade hinda-
mise ainsaks resultaadiks on kaupade kallinemine, siis toob selline hinna-
poliitika kasu asemel kahju. Lõppkokkuvõttes määrab ju elukeskkonna
kaitse ning looduskasutuse ratsionaalsuse see, mil määral rakendatakse

rahvamajanduses progressiivseid tehnoloogilisi protsesse, jääkproduktide utiliseerimist ja teisi abinõusid keskkonna saastumise vähendamiseks. Sotsiaal-majanduslike väärtushinnangute peamiseks ülesandeks on põhjendada nende abinõude vajalikkust. Hindade reguleerimist ja materiaalseid stimuleerimist tuleks kasutada siis, kui teised juhtimismeetodid ei anna soovitud tulemusi.

Enamik majandusteadlasi toetab loodusvarade hinna järk-järgulist suurendamist, mis võimaldab tootjatel sujuvalt üle minna ühelt looduskasutuse režiimilt teisele. See hinnakujundusprintsip on end majanduspraktikas igati õigustanud, kuid muudab loodusvara väärtushinnangu kvaliteedi probleemid üsna keeruliseks. Tuleb ju lisaks loodusvara lõpliku väljakujunevale hinnale põhjendada ka vahepealseid (ajutisi) hindu, sest üleminek ühelt looduskasutuse režiimilt teisele võib nõuda aastakümneid. Niisiis kehtib iga loodusvara kohta optimaalsete väärtushinnangute jada, kusjuures eri ajalõikudele vastavate väärtushinnangute määramiseks tuleb sageli kasutada ka erinevaid kriteeriume.

Vaatleme näiteks metsaressursside hindamist looduskasutuse intensiivsuse eri astmel.

Kui metsa on piisavalt kõigi vajaduste rahuldamiseks ning puistute looduslik uuenemine taastab kasutatu, siis määrab metsa väärtuse põhiliselt metsamaterjali veokulude erinevus, s.o. asukohast tingitud diferentsiaalrent. Just sel põhimõttel määrati kannuraha kõigis metsarikastes piirkondades juba möödunud sajandil.

Kui metsakasutuse intensiivsus ületab loodusliku taastootmise tempo ja puistete pindala hakkab seetõttu vähenema, tuleb puidu kannurahas arvestada peale diferentsiaalrendi ka ühiskondlikult vajalike kulutusi raiesmike metsastamiseks ja metsakultuuride hooldamiseks. Metsamaterjalide hinnad peaksid kasvama proportsionaalselt metsa taastootmise kuludega. Seega tuleks metsaressursside väärtus määrata tootmishinnakontseptsiooni järgi.

Lõpuks, metsakasutuse intensiivsuse kõrgeimal astmel, kui asukoha diferentsiaalrendi ja tootmiskulude põhjal määratud hinnad ei tasakaalusta enam nõudmist ja pakkumist, tuleb metsaressursside hindamisel aluseks võtta ühiskondlik kasulikkus ja kehtestada hinnad parajasti nii kõrged, et oleks tagatud defitsiitse ressursi jaotumine ainult suhteliselt efektiivsete tarbijate vahel. Ühiskondlikku kasulikkust mõõdetakse summaarse rahvamajandusliku efektiga, mis tekib mingi ressursi ekspluateerimisel.

Näilisele erinevusele vaatamata võib loetletud kriteeriumid (diferentsiaalrent, tootmishind, ühiskondlik kasulikkus) taandada veelgi üldisemale hinnakujundusprintsibile, mida saab rakendada looduskasutuse mistahes intensiivsuse puhul. Selleks printsibiiks on piirkulud — maksimaalselt lubatavad (ühiskonna poolt vajalikuks tunnustatud) taandatud kulud täiendava toodanguühiku valmistamiseks [1, lk. 38]. Mingil ajamendil konkreetsest leiukohast saadav loodusvara on seda väärtuslikum, mida väiksemad on selle loodusvara hankimise kulud piirkuludega võrreldes.

Põhimõtteliselt tuleks piirkulud arvutada rahvamajanduse optimaalse planeerimise mudelist. Adekvaatse mudeli ja vajalike algandmete puudumise tõttu tuleb piirkulude määramiseks kasutada liigikaudseid meetodeid [1, lk. 40—47]. Järelikult on vaja luua kriteeriumid nende meetodite abil arvutatud väärtushinnangute kvaliteedi mõtmiseks.

Loodusvara väärtushinnangu kvaliteet on suurel määral hindajate kompetentsusest ja usaldatavusest. Tuleks uurida, kas nad oskavad ja tahavad loodusvara väärtust õigesti mõõta ning millised tegurid ja stiimulid mõjustavad väärtushinnangu kujunemist.

Sageli kasutatakse piirkulude suuruse ligikaudseks arvutamiseks keh-tivaid hindu. Sel juhul on vaja analüüsida kaht hindajate kategooriat — tarbijaid, kes mõjustavad kaupade ja tooraine hindu ostuvõimelise nõud-luse kaudu, ning hinnakujundusorganeid, kes kehtestavad ametliku hinna majanduspoliitilistest kaalutlustest lähtudes. Turumehhanismi vahendusel toimuv «rublaga hääletamine» võimaldab operatiivselt ja demokraatlikult (tarbijate valikuvabadust kitsendamata) arvesse võtta elanikkonna soove ja eelistusi, kuid orienteerib väärtushinnangud liigselt momendi vajaduste rahuldamisele. Hinnakujundusorganite ülesanne on vähendada hindade ebastabiilsust, reguleerida tarbimist rahvamajanduse perspektiivseid arengutendentse arvestades. Enne loodusvara piirkulude määramist tuleb uurida baashindade põhjendatust ning neid vajaduse korral korrigeerida. Tähelepanu tuleks pöörata hindadele, mis hoitakse kunstlikult stabiilseina dotatsioonide või maksude abil.

Kui piirkulud arvutatakse asendusväärtuse või kompensatsioonitasu (rahvamajandusele tekitatud kahju hüvitamise) põhimõttel, muutub hin-daja kompetentsus ja usaldatavus eriti aktuaalseks, sest arvutusi teostav instituut võib väärtushinnangut tahtlikult või tahtmatult oma ametkonna huvides moonutada.

Hindaja kompetentsusel on ka üldisem, eetilise aspekt: kas inimkon-nal on õigus otsustada meie planeedi loodusrikkuste ja kõigi eluvormide saatuse üle ainult oma kriteeriumide põhjal, ainult oma huvidest lähtu-des [2]? Senine looduskasutus on sisuliselt jõupoliitika looduse suhtes. Praegused väärtushinnangud peegeldavad inimkonna diktatuuri looduse üle, ebavõrdsel jõudude vahekorda. Ainus negatiivse tagasiside hoob on inimkonna enda heaolu halvenemine ökosüsteemide degenereerumise ja keskkonna saastumise tõttu. Selle hoova tõhusust on õnneks suurendanud mure tuleviku pärast, samuti järjest põhjalikumad teadmised inimkonna ja biosfääri vastastikusest sõltuvusest.

Erinevad hindajad annavad samale hüvele harva täpselt ühesuguse väärtushinnangu (isegi kui eeldada kõigi hindajate täielikku kompetent-sust ja usaldatavust). Sellele vaatamata tuleb loodusvarale (vähemalt ühe majandusrajooni või leikukoha piires) kehtestada üks hind. Järelikult on vaja määrata väärtushinnangute kaalud või hindajate tähtsusjärjes-tus.

Loodusvara väärtushinnangu kvaliteedi tähtsaks kriteeriumiks on s u b s t a n t s i a a l s u s, mis omakorda sõltub hindamise eesmärgist. Kui hindamise eesmärgiks on vaid loodusvarast toodetavate materiaalsete hüvede mõõtmine, siis nimetatakse väärtushinnangut majanduslikuks, sest hindamise kriteeriumiks on puhtmajanduslik efekt (näiteks kasum põllu-maa hektari kohta). Niisugune kriteerium sobib kitsalt majanduslike üles-annete lahendamiseks, kuid on kõlbmatu looduskasutuse või elulaadi opti-meerimisel. Enamik loodusvarasid täidab ju biosfääris üsna eripalgelisi funktsioone, millest suurem osa ei kajastu majanduslikes väärtushinnan-gutes. Substantsiaalsuskriteeriumi kohaselt on loodusvara väärtushinnang ammendav ainult siis, kui ta võtab arvesse ressursi kasulikkuse k õ i k komponendid. Näiteks tuleks metsa puhul hinnata peale puidu ja kõrval-saaduste ka sanitaarhügieenilist, rekreatiivset ning pinnase- ja veekaitse-funktsiooni. Praegu kehtiv kannuraha arvestab vaid metsa peakasutust (ja isegi seda ebatäielikult).

Loodusvara väärtuse ühekülgne, kitsalt majanduslik hindamine on sügavalt juurdunud majandusteooriasse ja -praktikasse. Eriti kriitiliselt tuleks suhtuda katsetesse anda majanduslikele väärtushinnanguile üldine, kõikehõlmav iseloom. Näiteks soovitatakse ühtse maakatastri loomisel

peamise hindamiskriteeriumina taimekasvatuse toodangut [3]. Ent nimetatud kriteerium iseloomustab vaid maa põllumajanduslikku kasutamist ega arvesta teisi potentsiaalseid kasutusviise.

Loodusvarade hindamine eeldab tavaliselt suurt eeltööd, varude põhjalikku inventeerimist ja katastrite koostamist. Üsna tihti alahinnatakse nii nende tööde mahtu kui ka maksumust. Siiski ei tohiks väärtushinnangu kvaliteedi analüüsimisel unustada ka *ökonoomsust*: väärtushinnangu arvutamise ja praktilise kasutamise kulud peavad jääma väiksemaks nende hinnangute rakendamisel tekkivast sotsiaal-majanduslikust efektist. Paraku on viimane majandusteadlaste huviorbiidist välja jäänud (eeldatakse, et efekt on alati kulutustest suurem).

Mittetootmissfääri tasuta hüvede väärtusest

Sotsialistliku elulaadi iseloomulikke jooni on ühiskondlike tarbimisfondide järjest suurenev osatähtsus rahva materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamisel. Näiteks oli meie vabariigi tööliste ja teenistujate keskmine kuupalk 1974. aastal 154 rubla, koos väljamaksete ja soodustustega ühiskondlikest tarbimisfondidest aga 211 rubla. Haridusele ja tervishoiule (koos kehakultuuriga) kulutati sel aastal vastavalt 163 ja 70 miljonit rubla, mis kokku moodustab 69% riigieelarve kuludest sotsiaalkultuurilisteks üritusteks.

Mittetootmissfääri tasuliste hüvedega võrreldes on tasuta hüvede väärtushinnangute leidmine märgatavalt keerulisem. Traditsioonilist nõudmise ja pakkumise tasakaaluhinna põhimõtet järgides saaksime tautoloogilise resultaadi: kui nõudmine mingi hüve (näiteks arstiabi) järele rahuldatakse täielikult, siis on selle (tasuta) hüve hind võrdne nulliga. Tasakaaluhinnast on kriteeriumina kasu vaid siis, kui tasuta hüve muutub defitsiitseks (sel juhul võiks hüve kasulikkust mõõta näiteks keskmise ooteaja abil, korrutades selle vastava tarbijakategooria vaba aja tunnihinnaga). Kuid ka siis on küsitav, kas niisugune defitsiitsusest tuletatud väärtushinnang peegeldab tõepoolest hüve tegelikku väärtust.

Kuigi ühiskond jaotab teatud liiki hüvesid tasuta või tunduvalt alla omahinna, tuleb siiski leida kriteeriumid, mille põhjal saaks otsustada tehtud kulutuste efektiivsuse üle. Mitte vähem tähtis pole ka nende kulutuste struktuuri optimeerimine — nii mittetootmissfääri tasuliste ja tasuta hüvede vahel kui ka ülejäänud rahvamajandusharude suhtes. Tüüpiliseks seda laadi probleemiks on näiteks teedehituse, ühiskondliku ja individuaaltranspordi ning rekreatsiooni arendamiseks vajalike kulutuste optimeerimine [4]. Järgnevas analüüsimis mõningaid kriteeriume, mille abil saaks mõõta hariduse, tervise ja tervishoiuteenuste väärtust.

Hariduse kasulikkus tundub paljudele vääramatu aksioomina. Ollakse arvamusel, et haridusele kulutatud aeg ja raha tasuvad end mitmekordselt — kiireneb teaduse ja tehnika progress, rikastub meie vaimne maailm, elu muutub sisukamaks ja huvitavamaks. Kahjuks pole see alati nii. Õppimisel ülekoormatud klassides ja rutiinsete õppeprogrammide alusel, milles domineerib n.-õ. instrueeriv informatsioon, on reeglina üsna madal kasutegur. Küllaltki suur osa koolis omandatud teadmistest muutub ballastiks, mida elus kunagi vaja ei lähe ja mis seetõttu paratamatult ununeb. Ühiskonna vara raiskamiseks võib nimetada ka spetsialistide üleproduktiooni, mistõttu nad peavad töötama nende kvalifikatsioonile mittevastaval ametikohal (näiteks inseneride kasutamine tehnikuina).

Niisiis on hariduse sotsiaal-majanduslikud väärtushinnangud vajalikud ühelt poolt hariduse kvaliteedi, teiselt poolt hariduse struktuuri optimeerimiseks. Seejuures on olulised nii tarbija (õppuri) kui ka

ühiskonna väärtushinnangud, mis ei pruugi alati ühtida. Vaatleme kõigepealt tarbijate individuaalsete väärtushinnangute kujunemist.

Tasuta haridus ei tähenda veel, et see täiesti ilma kulutusteta kätte saadakse. Õppimine on raske töö, milleks õppuril kulub palju aega ja energiat (eriti kui õpitav on ebahuvitav). Õppimise ajal makstav stipendium on mitu korda väiksem töötasust, mida võiks teenida kooliskäimisest loobumisel. Seepärast asuvad õppima eelkõige need, keda valitud eriala sügavam tundmine tõsiselt huvitab. Stiimuliteks on ka hariduse tõusuga kaasnev palgalisa (töölisest inseneriks õppimise korral on see küll sageli negatiivse märgiga), töö loomingulise suurenemine, väljavaade ametiredelil tõusta, prestiiž, silmaringi avarumine jms. Õppurite individuaalsed väärtushinnangud kajastuvad koolidesse laekunud sisseastumisavaldustes, vastuvõtukonkursi pingelisuses.

Hariduse nagu iga teisegi hüve individuaalset kasulikkust on põhimõtteliselt võimalik kirjeldada nõudluskõvera abil. Selle leidmiseks peame küsitlema õppureid, millise summa nad oleksid nõus maksma, et minigisse kooli (näiteks kunstiinstituuti) sisse astuda ja seal õppida. Kahtlemata saaksime üsna erinevad väärtushinnangud, mis kahanemise suunas reastatuna annaksid kõnealuse haridusliigi nõudluskõvera. Nõudluskõvera mistahes punkti kaugus horisontaalteljest moodustabki nn. t a r b i j a l i s a t u l u ja nõudluskõvera alune pindala (tarbijate lisatulude summa) näitab tasuta hariduse rahalist väärtust õppurite jaoks.

Ühiskonna kui terviku aspektist seisneb hariduse peamine väärtus töviljakuse tõusus, töötajate initsiatiivi ja loomingulise aktiivsuse suurenemises, avastuste, leiutiste ja ratsionaliseerimistepanekute arvu kasvus. Kõige sellega kaasneva sotsiaal-majandusliku efekti määramine on küll üsna keeruline, kuid mitte võimatu. Huvipakkuvad oleksid haridusliikide suhtelise efektiivsuse hinnangud, mis võimaldaksid ratsionaalsemalt ära kasutada haridusele eraldatavaid summasid.

Niisiis kasutavad õppurid ja rahvamajanduse planeerijad hariduse hindamisel erinevaid kriteeriume, mistõttu saadakse ka erinevad väärtushinnangud. Näiteks pole kaugeltki igaüks veendunud keskhariduse kasulikkuses, mistõttu riik peab kohustusliku keskhariduse realiseerimiseks rakendama lisastiimuleid. Paljusid noori huvitavad need elukutsed, mis pakuvad suurt emotsionaalset rahuldust ja kus võib kiiresti kuulsaks saada (teater, kunst, muusika jt.). Ühiskonna seisukohalt oleks nende kui mitmetootmisharude tunduv laiendamine ilmselt ebasoovitav, sest siis muutuks materiaalse tootmise sfääri tööjõubilanss veelgi pingelisemaks.

Võib esineda ka vastupidist: ühiskonnale väga vajalike elukutsete omandajaid on liiga vähe. Kui esimesel juhul piisas lihtsalt vastuvõtavate õpilaste arvu limiteerimisest, siis teisel juhul tuleks leida võimalusi õppurite väärtushinnangute mõjustamiseks. Peamisteks vahenditeks on elukutse prestiiži ja töötasu tõstmine, õppeaja lühendamine, kõrgendatud stipendiumide ja muude soodustuste ning stiimulite rakendamine.

Tervis ei ole mitte ainult haiguse puudumine, vaid täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisund, elukvaliteedi tähtsaim näitaja [5]. Tervise kui hüve sotsiaal-majandusliku väärtushinnangu leidmiseks tuleb kõigepealt kvantifitseerida vähemalt füüsilise tervise seisund või selle muutused, mida iseloomustavad kõige üldisemal tasemel suremuse, haigestumuse ja töövõimetuse statistilised näitajad (on harilikult diferentseeritud soo, vanuse, elukutsete ja haiguse liikide järgi). Need näitajad fikseerivad mittetervete indiviidide hulga, kes asuvad füüsilise heaolu kriitilisest piirist allpool. Neile andmetele tuginedes võib välja arvutada

enneaegsest suremisest, haigestumisest ja tööviljakuse langusest tingitud kahju, s.t. tervisliku seisundi muutumise ühiskondlik väärtushinnang. Näiteks kui inimese normaalseks elueaks lugeda 70 aastat ja iga kaotatud töötunni väärtuseks 1,5 rubla, siis saaksime NSV Liidu puhul järgmised kahjuhinnangud (1970. aasta kohta): kahju ajutisest töövõimetusist 4,5 miljardit rubla, täiskasvanute enneaegse surma tõttu 7,2 ja laste suremise tõttu 9 miljardit rubla [6]. Tervise halvenemisest tingitud tööviljakuse languse kohta andmed puuduvad. Võrdluseks olgu märgitud, et kulutused tervishoiule olid samal aastal 9,2 miljardit rubla.

Tervise individuaalne väärtushinnang võrdub rahasummaga, mida haige oleks nõus maksma oma tervise taastamiseks. Mida tõsisem on haigus, mida rohkem ta kitsendab inimese elutegevust, seda suuremaid kulutusi ollakse nõus kandma. Paraku on inimesed liiga ükskõiksed haiguseelsete tervishäirete suhtes ja alustavad ravi harilikult alles siis, kui haigus on juba süvenenud või muutunud krooniliseks. Niisugune subjektiivsete väärtushinnangute inertsus tekitab suurt kahju, sest hilinenud ravi on kallim haiguse ennetamise kuludest.

Tervisliku seisundi hindamine suremuse, haigestumuse ja töövõimetususe järgi on statistiliste andmete kättesaadavuse tõttu küll võrdlemisi hõlpus, kuid kahjuks ebatäpne ega võimalda kaugeltki mitte alati usaldusväärseid võrdlusi eri ajalõikude või maade vahel. Sõltub ju näiteks registreeritud haigusjuhtude arv arstiabi kättesaadavusest ning diagnoosimeetodite ja -aparatuuri kvaliteedist. Suur lahkumine ametlikust statistikast tekib kergemate haigusvormide puhul (haige ravib end ise), samuti juhtudel, kui arsti poole pöördumist takistab hirm haiguse avalikkustele ees (psüühikahäired, naha- ja suguhaigused jt.). Neid ebatäpsusi tervishoiustatistikas saab osaliselt kõrvaldada massiliste profülaktiliste läbivaatuste abil.

Koos elatustaseme tõusu ja arstiabi paranemisega muutub aktuaalseks «praktiliselt tervete» inimeste tervisliku seisundi hindamine. Need hinnangud on vajalikud keskkonnahügieeni, rekreatsiooni ja teiste tervist mõjustavate tegurite analüüsimisel ning planeerimisel. Selleks tuleb aga organiseerida spetsiaalseid mõõtmisi, millega registreeritakse organismi haiguseelsete muutusi. Niisuguste mõõtmiste abil saaksime vähendada individuaalsete väärtushinnangute inertsus, täpsemalt prognoosida elanikkonna tervisliku seisundi muutumist, õigeaegselt rakendada profülaktilisi abinõusid. Peamiseks takistuseks on selliste uuringute kõrge omahind, mistõttu esialgu tuleb piirduda valikvaatlustega või määrata «praktiliselt terve» elanikkonna tervisliku seisundi muutused olemasoleva tervishoiustatistika abil (haiguseelne seisund korreleerub haigestumusega).

Tervishoiuteenuste väärtuse hindamisel tuleb mõõta teenuse kasulikkust (oodatavat ning tegelikku raviefekti) ja omahinda. Põhimõtteliselt peaks teenuse kasulikkuse sotsiaal-majanduslik väärtushinnang alati olema suurem teenuse omahinnast. Tervishoiuteenuse kasulikkuse mõõtmine taandub tervisliku seisundi muutumise hindamisele, mida vaatlusime juba eespool.

Nii nagu loodusvarade puhul, on ka mittetootmissfääri tasuta hüvede hindamisel kõige olulisemad kriteeriumid hindaja kompetentsus ja substantiaalsus. Mõlemal juhul tuleb jälgida, et hinnangus peegelduksid objekti kõik kasulikud omadused, et ei tekiks väärtushinnangute moonutamist teadmatuse või kitsalt ametkondlike hüvede esiplaanile seadmise tõttu. Siiski on loodusvarade ja mittetootmissfääri hüvede sotsiaal-majanduslikes väärtushinnangutes ka üsna suuri erinevusi.

Loodusvarad on eelkõige tootmisvahendid, millele võib kehtestada ametliku hinna. Selle hinna kujundamisest võtavad tarbijad osa vaid

kaudselt, looduslikust toorainest valmistatud tarbekaupade ostuvõimelise nõudluse mõjustamise teel. Hinnakujundusorganeil on võimalik loodusvarade hindu küllaltki suurtes piirides varieerida, ilma et tekiks otsest konflikti tarbijate väärtushinnangutega. Seevastu mittetootmissfääri tasuta hüved (haridus ja tervishoid) on üsna sarnased tarbekaupadega, nende hüvede kvaliteedist ja kvantiteedist sõltub otseselt tarbijate heaolu. Et nimetatud hüved on tasuta, siis on sotsiaal-majanduslikel väärtushinnanguil tinglik, arvestuslik funktsioon. Konflikt tarbijate ja hüve tootjate vahel tekib sisuliselt küll väärtushinnangute erinevusest (see omakorda on tingitud hindamiskriteeriumide lahkuminekust), kuid avaldub hüve nõudmise ja pakkumise tasakaalustamatuses. Loodusvaradega võrreldes moodustavad hariduse ja tervishoiu kasulikkuse valdavalt sotsiaalsed väärtused, mille suurust on märgatavalt raskem mõõta.

Sotsiaal-majanduslike väärtushinnangute kvaliteet ja kasutamine rahvamajanduse planeerimisel sõltub hinnangute arvutamisega seotud kulutustest (ökonoomuskriteerium). Loodusvarade ja sotsiaalsete hüvede väärtushinnangute ulatuslikum rakendamine on juba aastaid takerdunud just ebapiisava finantseerimise tõttu. Riigieelarve ressursside piiratud arvestades tuleks senisest rohkem uurida väärtushinnangute omahinna alandamise võimalusi ning luua operatiivsemad ja vähem tömahukad mõõtmismeetodid piisavalt kvaliteetsete väärtushinnangute määramiseks.

KIRJANDUS

1. Экономические проблемы оптимизации природопользования. М., 1973.
2. Moffitt, L., Value Implications for Public Planning: Some Thoughts and Questions. — "Journal of the American Institute of Planners". 1975, No. 6, 397—405.
3. Малишаускас В., Теоретические и методические вопросы создания единого земельного кадастра. В сб.: Оценка и рациональное использование природных ресурсов в Прибалтике. Вильнюс, 1975, 4—7.
4. Bezdek, R., Hannon, B., Energy, Manpower and the Highway Trust Fund. — "Science", 1974, No. 4152, 669—675.
5. Carpon, D., Priorities in environmental health. — "International Journal of Environmental Studies", 1975, vol. 7, No. 2, 93—101.
6. Казначеев В., Биосистема и адаптация. Новосибирск, 1973.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut

Toimetusse saanud
21. VII 1976

Э. КАРЕДА

КРИТЕРИИ КАЧЕСТВА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОЦЕНОК. II

Резюме

В первой части работы рассматривались факторы, влияющие на социально-экономические оценки и критерии их качества. Здесь анализируется применимость этих критериев относительно природных ресурсов и некоторых услуг непродуцированной сферы. Цель статьи — обратить внимание на социальные и экологические ценности, описать трудности и возможные ошибки при их оценке.

Наиболее распространенным критерием денежной оценки природных ресурсов являются предельные затраты, которые обычно вычисляются на базе существующих цен. Последние зачастую и служат основным источником ошибок, поскольку цены не учитывают социальной и экологической полезности природных ресурсов. Для получения более правильных оценок необходимо повысить компетентность органов ценообразования, определить расчетные цены всех полезных свойств природных ресурсов, детально проанализировать влияние налогов и политики цен на природопользование.

Индивидуальная стоимостная оценка просвещения зависит от шкалы предпочтений при выборе профессии, влияния уровня образования на заработную плату и условия труда и т. д. Общественная стоимостная оценка просвещения учитывает прежде всего повышение производительности труда и ускорение научно-технического прогресса. При планировании просвещения первичное значение имеет общественная стоимостная оценка. Противоречия последней с индивидуальной стоимостной оценкой можно преодолеть при помощи моральных и материальных стимулов.

При оценке ценности здоровья особый интерес представляет денежная оценка изменения его состояния. Индивидуальная оценка равна денежной сумме, которую больной готов максимально затратить на выздоровление. Общественная стоимостная оценка рассчитывается на основании показателей смертности, заболеваемости и нетрудоспособности. При планировании здравоохранения обе стоимостные оценки в одинаковой степени существенны.

*Институт экономики
Академии наук Эстонской ЭССР*

Поступила в редакцию
21/VII 1976

E. KAREDA

QUALITY CRITERIA FOR SOCIO-ECONOMIC ASSESSMENTS. II

Summary

The first part of the article treated the factors that influence socio-economic assessments and their quality criteria. In the following we investigate the applicability of the quality criteria to assessments of natural resources and goods of the non-productive sphere. The article calls social scientists' attention to diseconomic values and examines some problems and mistakes in measuring these values.

The marginal cost method is the most common one in the assessments of natural resources. But when the marginal cost is calculated on the ground of factual prices, there may be substantial mistakes in the assessments because the prices do not consider the social and ecological utility of the natural resources. Therefore we must include this utility into our calculations and verify the correspondence of the factual prices to the value substance. We must also explore the influence of the price policy and taxes on the utilization of natural resources and try to evaluate the reliability of consumers' utility estimates.

The individual assessment of education utility depends on subjective preferences concerning specialties, salary, and work conditions, etc. The communal assessment of education utility takes into consideration the labour productivity criterion. The conflict between individual and communal assessments may be diminished by the use of suitable moral and material stimuli.

The assessments concerning health are also divided into individual and communal estimates. The former may be measured with the help of survey sampling techniques, and the latter can be revealed by the mortality, illness and disability statistics. Both assessments are equally important in the planning of public health.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of Economics*

Received
July 21, 1976